

Pella Larsson Thiel

PELLA LARSDOTTER THIEL är ekolog, småbrukare och naturvägledare verksam inom omställningsrörelsen i Sverige. Hon arbetar med lokala omställningsprocesser på Värmdö i Stockholms skärgård och med idéer för omställning såsom permakultur, naturens rättigheter och värderingar för hållbarhet. Pella har under de senaste åren lyft idén om ecocide i Sverige inom ramen för nätverket Lodyn.

När det ovärderliga får en prislapp

När jag pluggade systemekologi var det en idé som upprepades under i princip varenda föreläsning; det ekonomiska systemet som en delmängd av ett socialt system, i sin tur en delmängd av ett ekologiskt system. Tanken brukar visas som en bröllopstårta med tre våningar. Det låter ju helt rimligt. Det går inte att tänka sig ett ekonomiskt system utan ett mänskligt samhälle, och förutsättningen för det mänskliga samhället är ekosystemen.

Desto mer fascinerande har det varit att under 2000-talets första år följa utvecklingen av tankarna om ekosystemen som leverantörer av nyttor till människan. För om det funnits ett dominerande svar på förstörelsen av livsmiljöer, från såväl forskarsamhälle, myndigheter som miljörelse, så har det stavats ekosystemtjänster. Det är lätt att förstå lockelsen här, jag har också predikat ekosystemtjänstevangeliet. För att kunna påverka en utveckling som dödar livet behöver vi tala till dem som har mycket makt – låt oss använda ett språk de förstår!

Att ta plats i samtalet

Steget från att tala om naturens nyttor till att vilja kvantifiera dessa nyttor, att värdera dem, är ganska kort. Om problemet är att naturen inte har ett värde på marknaden, så att det i princip blir gratis att förstöra, då är lösningen att skapa en ”grön ekonomi” genom att inkludera ekosystemen i det ekonomiska systemet. Det måste kosta att skada naturen – alltså måste ekosystemen värderas i pengar.

Detta synsätt utgår från att det ekonomiska systemet, i form av en marknad, styr våra handlingar. Förstörelsen av livsmiljöer beror på att naturen ännu inte har prissatts och marknader inte etablerats. Det är inom denna ram vi måste agera för att förstå och förvalta de ekologiska systemen. Helt tvärtom alltså, mot budskapet under mina ekologistudier.

”När vi vill hantera unika, oersättliga värden har vi inte så stor hjälp av ekonomin. Jag kan exempelvis inte köpa mig rätten att döda en annan människa.”

Gretchen Daily, professor i biologi på Stanforduniversitetet, är en pionjär inom fältet ekosystemtjänster. ”Om vi inte börjar kvantifiera naturens värden i dollartermer, när allt annat i vår värld värderas i dollartermer, riskerar naturvärden att förbli en marginaliserad företeelse på små avskilda platser jorden runt”, sa hon i samband med att hon tog emot Volvos miljöpris år 2012. Dagspolitiken, menar

Gretchen Daily, utgår oftast från analyser av vinst och kostnad. Att värdera ekosystem enligt liknande logik handlar, som hon ser det, om att ta plats i detta samtal.

Inget hejdar förstörelsen

Låt mig dröja ett ögonblick vid var vi befinner oss i relation till de levande systemen. Det stora projektet för vårt nuvarande samhällssystem, den ekonomiska tillväxten, bygger på ett systematiskt uttag av ämnen från jordskorpan. Detta är en verksamhet med ett högt pris i form av förstörda livsmiljöer. Behovet av råvaror rättfärdigar att hela bergstoppar sprängs sönder. Att hela landskap föröds. När de mest lättåtkomliga platserna har tömts letar vi nu i planetens skrymslen och vrår, på tidigare otänkbara ställen.

Ett kanadensiskt företag, Nautilus Mining, har fått tillstånd att öppna en gruva i Papua Nya Guinea. De ska borra efter guld, koppar och andra värdefulla metaller. Gruvan ligger på havets botten i ett område med hydrotermala källor där hett vatten med lågt pH strömmar ut i havet från Jordens inre. När detta vatten möter havsvattnet avsätts höga koncentrationer av mineraler; det är dessa man nu vill utvinna.

Mineralerna är också basen för rika ekosystem med bakterier som livnär sig av framförallt svavelväte. Av bakterierna lever kräftdjur, sniglar, maskar, fiskar, bläckfiskar och många andra varelser som bara finns här. Det är unika samhällen som fungerar helt utan solljus. Kanske är det ur sådana betingelser som liv uppstod på Jorden.

Nationalparken Yasuní i Ecuador är en biologisk ”hotspot”, en plats med mycket stor mångfald, utropad till biosfärsområde av

UNESCO. Två urfolk utan kontakt med den moderna världen bor i Yasuní. Ecuadors regering har just beslutat att tillåta oljeborrning här, efter ett tappert försök att få rikare stater att kompensera Ecuador för att lämna oljan i marken.

Regeringar och oljebolag gnuggar händerna över det smältande Arktis och de nya handelsvägar och oljefyndigheter det öppnar för. Statoil skickar en oljerigg för borrhningar vid Björnön i Barents hav, en av de mest sjöfågelrika platserna på norra halvklotet. Detta sker ungefär samtidigt som forskare hävdar det tidigare närmast otroliga – att ismassorna på Västantarktis börjat röra på sig och smälta, vilket skulle innebära många meters havsnivåhöjningar.

Att det inte verkar vara möjligt att försvara ens dessa, de mest kända, ovärderliga områdena säger något om vad vi kan hoppas på framöver. Det existerar egentligen inte någon mekanism som kan fördröja eller hindra vår framfart. Inget sätt att värdera de levande systemen högre än det ekonomiska systemet värderar de koncentrerade rikedomarna av fossila bränslen för att föda dess tillväxt.

Den nyttiga naturens värde

I denna tid är alltså responsen att börja tala om naturens nyttor, ekosystemtjänsterna. Naturen måste bli en del av ekonomin, eller som Dieter Helm, ordförande för brittiska regeringens Natural Capital Committee, säger att ”miljön är en del av ekonomin och behöver bli ordentligt integrerad i den så att tillväxtpotentialer inte missas”.

”Att rädda Östersjön – en lönsam investering” är rubriken när Stockholm Resilience Centre släpper en rapport om nyttan av och kostnaderna för att minska övergödningen i Östersjön. En rapport

från Naturvårdsverket heter ”What’s in the sea for me?”. ”Ekosystemtjänster är business” säger hållbarhetsstiftelsen TEM vid Lunds universitet. ”Vi måste förmedla att det är lönsamt att ställa om” menar Svante Axelsson, Naturskyddsföreningens generalsekreterare. ”Protecting nature can be a profitable corporate priority and a smart global business strategy”, säger Dows VD Andrew Liveris. Det som verkar viktigt här – det som räknas, drivkraften, motivationen – är alltså en växande ekonomi. Hur mycket mer lönsamt det vore att bevara naturen än att förstöra den. Vad naturen kan åstadkomma för dig eller ditt företag.

Detta är förstås inte sant för de flesta som talar om ekosystemtjänster. Varför gör man då det? Jag antar att de flesta är som jag. Vi känner med träden och fåglarna, vi ser skönheten i vingarna hos en slända, vi uppfylls av doften av mossor. Fenomen och upplevelser som inte kan värderas i pengar. Att detta får finnas är det viktiga. Vi gör det vi tror behövs av kärlek till den här planeten. Om makten inte verkar lyssna får man tala dess språk. Men begreppet ekosystemtjänster kanske innebär att sälja sin själ till djävulen.

Värderingar på två sätt

Varje gång vi talar om hur lönsamt det är att bevara naturen stärker vi idén att det är detta som är viktigt. Varje gång vi beskriver naturen som leverantör av tjänster och resurser talar vi om att det är detta som är naturens värde. Ekosystemen i sig har inget värde – det är bara som resurs för oss som de räknas. Om vi inte kan mäta våra handlingar i en växande ekonomi så räknas de inte, eller saknar rent av mening.

Ordet *värdering* är intressant. Det kan betyda att sätta ett ekonomiskt värde på något, kvantifiera något i pengar, och därmed göra det utbytbar mot andra värden, kvantifierade på samma vis. En värdering kan också vara en vägledande föreställning för att orientera oss i den värld vi lever i. Föreställningar om bra eller dåligt – om hur önskvärt, möjligt och meningsfullt något är. Man kan säga att dessa värderingar är våra guider i livet; de påverkar hur vi tänker, känner och agerar, hur vi röstar, vad vi köper, vad vi jobbar med.

Det finns mycket ny spännande forskning om våra mänskliga värderingar. Särskilt intressanta för relationen mellan människor och natur är två grupper av värderingar: inre och yttre. De yttre värderingarna kan till exempel vara status, auktoritet, prestation och materiell rikedom, där bekräftelsen kommer *utifrån*. De inre värderingarna är sådana som rättvisa, relationer med familj och vänner, kreativitet och samhörighet med naturen, där bekräftelsen kommer *inifrån*, från oss själva.

De inre värderingarna har alltså ofta att göra med företeelser som går utöver det omedelbara egenintresset. Det är med hjälp av dem vi har förmågan att bry oss om och agera för sammanhang större än oss själva. Starka inre värderingar är också mycket tydligt korrelerade med beteenden och attityder i hållbar riktning, till exempel ett mindre ekologiskt fotavtryck, ideellt arbete och stöd för miljöanpassade politiska styrmedel.

Spänningar mellan pengar och natur

Socialpsykologisk forskning om värderingar visar att de relaterar till varandra i ett dynamiskt system. Det är svårt att samtidigt hålla både

yttre och inre värderingar – i olika situationer tenderar vi därför att prioritera åt något håll. Om vikt läggs vid de yttre värderingarna så väger de inre lättare, likt en gungbräda. Ju oftare vi använder våra värderingar, desto starkare blir de. Att anta att människor drivs av yttre värderingar och påminna om dem, är att stärka dem.

En motivering som *...det är mycket lönsamt att skydda biologisk mångfald. De tjänster ekosystemen levererar till oss människor är värda mångdubbelt mer än vad det kostar att förhindra att de skadas eller förstörs¹* kan alltså verka i rakt motsatt riktning mot den eftersträfvade. Den gör oss mindre benägna att skydda naturen. Den förminskar människor genom att utgå ifrån att vi endast kan vilja bevara det som har ett ekonomiskt värde. Den speglar en bild av människan som ofta används inom nationalekonomin – den ekonomiske mannen, en rationell, nyttomaximerande egoist. Detta blir en självuppfyllande profetia; använd ett språk som förstås i ett system som prioriterar prestation och tillväxt, ett system där alltings värde är utbytbar, och du stärker detta system.

Pengar som fenomen betraktar vi oftast som något värdeneutralt, bärare av endast värdet som är tryckt på dem med en siffra. I själva verket är de starkt förknippade med yttre värderingar. När vi påminns om pengar kopplas våra yttre värderingar in och vi blir mindre benägna att samarbeta, mer inriktade på konkurrens och mindre intresserade av det större sammanhang vi ingår i. Att pengar har kommit att förknippas med tagande, egennytta och exploatering säger en del om det ekonomiska system vi har skapat och nu vill trycka in naturen i.

¹ Sverige och Nagoyamålen. WWF och Naturskyddsföreningen 2012.

Det ovärderliga

Men hur ska en kultur som offerar havsbottnar och bergstoppar på ekonomins altare kunna ställa om? Vad finns det för alternativ till att prissätta naturen? Jag vill föreslå två vägar som båda utgår ifrån naturen som en oersättlig levande helhet som vi är en del av. Den ena handlar om att hejda förstörelsen. Den andra om att fira vårt beroende av naturen.

När vi vill hantera unika, oersättliga värden har vi inte så stor hjälp av ekonomin. Jag kan exempelvis inte köpa mig rätten att döda en annan människa. Den utbytbarhet som kännetecknar pengar gör dem sällsynt dåliga på att hantera värden som inte är utbytbara. Ekonomi är helt enkelt inget vidare redskap för det ovärderliga. Istället använder vi juridiken, och det skulle vi kunna göra även när det handlar om förstörelse av livsmiljöer. Det finns ett förslag om en ny internationell lag som skulle göra livsmiljöförstörelse, ecocide, brottsligt².

Lagen om *ecocide* bygger på idén om naturens rättigheter. Den skulle ge naturen rättslig status och utgöra en sanktion när naturens rättigheter kränks. Benämningen *ecocide* kombinerar grekiskans *oikos*, hem, med latinets *caedere* som betyder att döda. Att ödelägga det egna hemmet. *Ecocide* definieras som ”omfattande skada på eller förstörelse av ekosystem eller livsmiljö inom ett avgränsat geografiskt område”.

² Lagförslaget och historisk bakgrund finns på www.eradicatingecocide.com

För att kunna förstå och börja arbeta med att hela relationerna mellan människa och natur behöver vi först benämna skadan. En lag om *ecocide* skulle hjälpa oss att göra det. Lagar föds ur och påverkar samhälleliga värderingar. En lag som förmådde säga: Stopp – hit men inte längre! till livsmiljöförstörelse skulle inte bara få en effekt på hur vi hanterar ekosystemen rent konkret, utan även hur vi ser på relationen till naturen.

När vi kallar det människor får från ekosystemen för ”tjänster”, som eventuellt kan kvantifieras i pengar och skapas marknader för, upprätthåller vi den separation mellan människa och natur som präglar vår kultur. Den relation som finns mellan en säljare och en köpare präglas av distans. Så snart köparen ersatt säljaren med det belopp man kommit överens om, har man inte med varandra att göra. Det finns inga förpliktelser, inga band. Ekosystemen som affärstransaktion stärker illusionen av oberoende.

Om vi istället skulle öva oss på att se allt vi får från naturen som gåvor, skapas en annan relation. När du får en gåva känner du tacksamhet, en vilja att ge något tillbaka. Gåvan knyter givare och mottagare till varandra; gåvor är, tillsammans med berättelser, relationernas och samhörighetens trådar. Att se naturen som en givare av gåvor istället för en leverantör av tjänster föder tacksamhet och känsla av sammanhang. Genom att fira och uppmärksamma naturens gåvor stärker vi samhörigheten med de levande systemen. Det bidrar också till en världsbild som mer präglas av överflöd än brist: ömsesidighet snarare än konkurrens, delaktighet snarare än dominans, givande snarare än tagande. Detta synsätt finns hos

många urbefolkningar, som också ägnar mycket energi åt att hedra och tacka för de gåvor man får från Jorden.

Början på ett nytt samtal

Det är dags att sluta försöka ta plats i samtalet. Det är dags att börja föra ett annat samtal. När världens länder möttes i Rio 2012 för FN:s konferens om hållbar utveckling, krockade ekosystemtjänstbegreppet ganska rejält med urbefolkningars sätt att se på naturen. Såväl Bolivia som Ecuador, länder med starka urbefolkningar, har på olika sätt gett naturen rättigheter i lag. Bolivias förhandlare i FN:s konvention om biologisk mångfald, Diego Pacheco, kritiserar det gröna ekonomiparadigmet som han menar förnekar andra sätt att uppfatta världen.

I dokumentet *Living-well in harmony and balance with Mother Earth – A proposal for establishing a new global relationship between human beings and Mother Earth (2013)* förklarar han Bolivias position i förhandlingarna om biologisk mångfald: att föra fram ett annat paradigm för civilisationen. Bolivia föreslår en omställning från ett antropocentriskt synsätt på världen till ett kosmocentriskt:

Den antropocentriska synen på världen fokuserar på att uppnå mänskligt välbefinnande genom irrationell exploatering av naturen, som uppfattas som naturkapital: ett objekt som kan ägas, brukas, omvandlas och säljas på marknaden som en inkomstkälla utan begränsningar. Det kosmocentriska synsättet däremot baseras på urbefolkningars vision där levande varelser och naturen befinner sig i dialog och på samma nivå. Med detta synsätt är Moder Jord en levande varelse och helig: hon är vår mor.

Diego Pacheco sätter fingret på vad detta handlar om – ett paradigmskifte. En ny berättelse. Ekosystemtjänstbegreppet är ett sätt att hantera livsmiljöförstörelsen inom en berättelse som inte förmår hantera det ovärderliga. Den berättar om människans särställning, om makt och kontroll, om utveckling i form av expansion. Vi kan sparka och slåss inom ramen för denna berättelse – det kommer inte att hjälpa. Vi behöver berätta på nytt! Bolivias förslag flyttar gränserna för vad som är önskvärt, normalt och meningsfullt. Det paradigm som förs fram här gör allvar av det som systemekologerna pratade om under min utbildning, det sätter ekologin som ram för ekonomin. Det stärker våra inre värderingar och utgår ifrån att samhörighet med naturen, harmoni och skönhet är viktigare än status, makt och prestation. Det är en berättelse som förändrar samtalet.

